

etum est superius, dist. 8, qu. 2, art. 3, nullum verbum alicuius temporis perfecte aeternitatem representat. Unde cum generatio Filii sit aeterna, ut dictum est, dist. 4, qu. 1, art. 1, non sufficienter exprimitur per verbum alicuius temporis; unde per diversorum temporum verba significari potest, ut quicquid est perfectionis in quolibet tempore, divinae generationi attribuitur, et omnis imperfectio excludatur. Cum igitur in omni inferiori generatione vel in quocumque fieri, ipsum esse sit imperfectum, quia huiusmodi non sunt nisi in fieri, et perfectio non est nisi quando fieri terminatur, et tunc esse non retinet generatio creaturae, sicut etiam in termino motus non est motus; in divina tamen generatione invenitur simul et perfectio et esse. Unde ad significandum esse divinae generationis, quod nunquam transit, possumus uti verbo praesentis temporis, ut dicamus Filium generari a Patre; ad significandum vero generationis perfectionem possumus verbo praeteriti temporis uti, ut dicamus Filium natum; ut autem utrumque concludatur simul, scilicet perfectio et esse generationis, convenientissime dicitur semper natus; ut per sempiternitatem significetur esse generationis indeficiens, et per praeteritum tempus ipsius perfectio. Si autem diceremus, semper nascitur, designaretur solum esse generationis indeficiens, sed non perfectio; et ideo melius dicitur semper natus quam semper nascens. In aliis autem divinis quae non significantur ut in fieri, convenientius utimur praesentis tempore.

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis praesens aeternitati conveniat maxime, quia ponit esse in actu, tamen in illis quae per modum fieri significant, importat imperfectionem, quia talia dum habent esse, imperfecta sunt; et ideo in talibus convenientius utimur praeterito, praecipue si addatur aliquid ad indeficientiam designandam.

Ad secundum dicendum, quod per illam rationem probatur quod esse divinae generationis nunquam transeat, et hoc significatur per praesens; tamen ex modo significandi, quia significatur per modum (1) fieri, importatur quaedam imperfectio; et ideo oportet uti praeterito tempore, et hoc sequentia argumenta concludunt.

Expositio textus.

Dicit autem Apostolus Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam. Contra, aut loquitur de essentiali sapientia, aut de sapientia genita. Si de essentiali, constat quod illa esset in Patre, etiam si Filius non esset, sicut et essentia. Sed de sapientia genita supra ab Augustino dictum est, distinet. 3, quod Pater non est sapiens sapientia quam genuit. Ergo etiam si Filius non esset, non sequeretur quod Pater sapiens non esset; et ita videtur ratio Augustini nihil valere.

Et dicendum, quod loquitur de sapientia essentiali, secundum quod est appropriata Filio. In appropriato autem, inquantum huiusmodi, intelligitur ratio proprii; et sic procedit Augustinus. Vel potest melius dici, quod loquitur de sapientia genita; non enim dicit, quod per illam sapientiam Pater sit sapiens, sed quod illam sapientiam habeat. Incon-

veniens autem est dicere, Deum nunc habere aliquam sapientiam quam non semper habuit, quia hoc poneret mutationem in ipso.

Quomodo igitur immutabilis Deus est? Videtur quod hoc non sequatur; quia secundum Philosophum (5 Physic., text. 10), in ad aliquid non est motus; et ita ex adventu relationis non potest concludi aliqua mutabilitas.

Praeterea, Deus per hoc quod dat esse creaturae, dicitur creator, et per hoc quod dat esse Filio, dicitur Pater. Sed non sequitur ipsum esse mutabilem, quamvis modo sit creator, et ab aeterno non fuerit. Ergo etiam non sequeretur quod esset mutabilis, si non semper Pater fuisset.

Ad primum est dicendum, quod quamvis in ad aliquid non sit motus sicut in eo quod terminat motum per se, ut quantitas et qualitas (1) sunt termini motus per se; tamen relationes novae non possunt innasci realiter in aliquo nisi per motum; quamvis enim relatio non sit terminus motus per se, tamen consequitur motum, sicut augmentum consequitur aequalitas.

Ad secundum dicendum, quod, sicut supra dictum est, dist. 7, qu. 2, art. 1, relatio quae Deo relative dicitur ad creaturam non est realiter in ipso Deo, sed in ipsa creatura, quae mutatur; paternitas autem realiter est in ipso Deo, quia est proprietaria constitutiva personae; unde non posset esse de novo Pater sine mutatione sui.

Vox silet, non mea tantum, sed et Angelorum. Vox Angelorum haec dicitur, quam exprimitur corporaliter in corporibus assumptis; vel ipsa spiritualis locutio ipsorum dicitur, secundum quod conceptio- nes suas ordinant ad innotesendum. Alibi tamen hoc habet quaeri in 2.

Scrutari non licet superna mysteria; ut quis transcendere velit limites fidei de temporali generatione; quae quidem ineffabilis est (2), inquantum terminatur ad unionem in persona Dei; tamen quodammodo est effabilis ex parte ipsius corporis assumpti, quod de virgine tractum est.

Quoties ortum fuit lumen ex quo splendor oritur, toties oritur et splendor claritatis. Haec similitudo relata ad aeternam generationem (3) intelligenda est non secundum interruptionem actus, quae in ortu luminis corporalis lumen facit (eo quod sol corporalis non semper praesens est); sed secundum continuationem tantum.

Vivens Deus, et naturae aeternae, viventis potestas est. In his verbis intendit Hilarius concludere Filium a Patre genitum viventem esse sicut cuiuslibet naturae intransibilis vel aeternae esse potestas viventis; id est, ut vivum producat, secundum quod ipsa vivit. Sed Deus vivens est, ergo potestas sua est ut vivum ex se generet. Vel sic. In quolibet vivo invenitur potestas quae debetur vivo. Sed Deus est vivens. Ergo in eo invenitur potestas quae debetur vivo. Haec autem est ut vivum ex se producat. Ergo Filius, qui ex eo producit, vivens est. Primi igitur syllogismi majorem subicit, minorem ponit ibi: *vivens Deus etc.* Conclusionem, quae est major secundi, tangit cum dicit: *Et naturae aeternae, viventis potestas est;* id est naturae aeternae

(1) *Al.* aequalitas, *per se*.
(2) *Al.* unitatis ineffabilis est.
(3) *Al.* regenerationem.

est potestas viventis, id est quae debetur viventi. Secundi syllogismi minorem subicit, conclusionem ponit ibi (1): *Et quod (2) cum sacramento scientiae suae ex eo nascitur non potest aliud esse quam vivens;* Filius qui nascitur ex Patre, cuius civitatis secretam scientiam solus Pater habet comprehendendo. Non potest ergo esse aliud quam vivens. Et sumitur hic sacramentum, prout dicitur sacrum secretum.

Omnia viva sua ex vivente testatus est, id est omnia attributa, quorum quolibet in Filio vivit.

Perfectum nativitatis, id est, perfectam rationem et nomen nativitatis.

Non enim novum est quod ex vivo generatur in vivum. In his enim quae per transmutationem generantur, quamvis generatio quae est a vivente, terminetur ad vivum, tamen in principio generationis

(1) *Al.* additur in his verbis lateri.
(2) *Al.* qui.

DISTINCTIO X.

Hic de Spiritu sancto agitur, et primo, quod sit amor Patris et Filii, dicitur.

Nunc post Filii aeternitatem, de Spiritu Sancto, quantum Deo donante videre conceditur, disseramus. Spiritus sanctus amor est, sive caritas sive dilectio Patris et Filii. Unde Augustinus (in 13 lib. de Trinit., cap. 17) ait: *« Spiritus sanctus nec Patris est solus, nec Filii est solus, sed amborum; et ideo communem, qui invicem se diligunt Pater et Filius, nobis insinuat caritatem. »*

Quia Spiritus sanctus proprie dilectio dicitur, et tamen Trinitas sit dilectio.

Joannes autem in Epistola 1 canonica (cap. 4, 16) ait: *« Deus caritas est; non dixit, Spiritus sanctus caritas est; quod si dixisset, absolutior esset sermo, et non parva pars quaestionis decisa. Sed quia dixit: « Deus caritas est, » incertum est, et ideo quaerendum est, utrum Deus Pater sit caritas, an Filius, an Spiritus sanctus, an Deus. Ad quod Augustinus (in eod. lib. et cap.) ita dicit: « Nescio cur sicut sapientia et Pater dicitur et Filius et Spiritus sanctus, et simul omnes, non tres, sed una sapientia; non ita et caritas dicatur Pater et Filius et Spiritus sanctus, et simul omnes una caritas. Non ideo tamen quisquam nos inconvenienter aestimet caritatem appellare Spiritum sanctum, quia et Deus Pater et Filius potest caritas nuncupari, sicut proprie Verbum Dei etiam sapientia Dei dicitur, cum Pater et Spiritus sanctus sint sapientia. Si ergo proprie aliquis horum trium caritas nuncupari debet, quis aptius quam Spiritus sanctus? Ut scilicet in illa simplici summarque natura non sit aliud substantia et aliud caritas, sed substantia ipsa sit caritas, et ipsa caritas sit substantia, sive in Patre sive in Filio sive in Spiritu sancto; et tamen Spiritus sanctus caritas proprie nuncupetur? » Ecce his verbis aperte ostendit Augustinus quod in Trinitate caritas aliquando refertur ad substantiam quae communis est trium personarum et tota est in singulari, aliquando specialiter ad personam Spiritus sancti; sicut sapientia Dei aliquando pro substantia divina, aliquando pro Filio proprie accipitur; et hoc in multis fieri reperitur.*

Exemplis confirmat, eandem nomen et proprie et universaliter accipi.

Pluribus enim exemplis doceri potest, multa rerum vocabula et universaliter poni, et proprie quibusdam rebus adhiberi, sicut legis nomine aliquando simul omnia veteris Testamenti significantur eloquia, aliquando autem proprie vocatur lex quae per Moysen data est. Multa alia supponunt exempla; sed in re aperta vitanda est longitudo sermonis. Sicut ergo unicum Dei Verbum proprie vocamus nomine sapientiae, cum sit universaliter et Spiritus sanctus et Pater ipsa sapientia.

S. Th. Opera omnia. V. 6.

quod generatur non est vivum. Sed Filius Dei semper vivus est. Ergo non per decisionem vel mutationem genitus est; et ita oportet quod vita Patris eademque numero in Filio sit; et propter hoc subiungit, quod necesse est ut in vivente vivat, scilicet Filius in Patre, inquantum Filius est vita Patris, qui in Patre vivit; et eodem modo in se habeat vitam viventem, id est essentiam Patris, qui est vita vivens.

Cui immasculabilitatis esse inaginem, sacramento nativitatis impartit; id est, sui immasculabilis: non enim Filius Patrem in immasculabilitate imitatur.

Si gignenti est infinitum gignere, et nascenti infinitum etiam nasci est. Infinitum sumitur hic negative, non privative; generatio enim passiva vel activa, nullo fine terminatur vel comprehenditur. Non tamen dicenda est infinita per modum quantitatis, sicut tempus vel motus, quia sic nunquam esset perfecta.

ita; ita Spiritus sanctus proprio vocabulo caritas nuncupatur, cum sit et Pater et Filius universaliter caritas.

Auctoritatem ponit, quod Filius proprie dicatur sapientia.

Sed Dei Verbum, id est unigenitus Dei Filius, aperte dicitur esse Dei sapientia eorum discipulis (1 Corin. 1, 24); « Christum Dei sapientiam et Dei virtutem; » Spiritus autem sanctus ubi sit dicitur caritas invenimus, si diligenter Joannis Apostoli eloquium scrutemur, qui cum dixisset (1 Joan. 4, 7): « Diligamus invicem, qui dilectio ex Deo est; » adjunxit: « Et omnis qui diligit ex Deo natus est, quia Deus dilectio est. » Hic manifestavit se dixisse eam dilectionem esse Deum, quam dixit ex Deo. Deus ergo ex Deo est dilectio. Sed quia et Filius ex Deo Patre natus est, et Spiritus sanctus ex Deo Patre procedit; quem potius eorum hic debeamus dictum accipere esse dilectionem, merito quaeritur. Pater enim solus ita Deus est ut non sit ex Deo; et ideo dilectio quae ita est Deus ut ex Deo sit, non ipse Pater est, sed aut Filius aut Spiritus sanctus. Sed in consequentibus cum Dei dilectionem commemorasset Joannes quae dilectio nos, et hinc hortatus esset ut et nos invicem diligamus, atque ita in nobis Deus maneat, quia utique dilectionem Deum dixerat, statim volens de hac re aperius aliquid eloqui, inquit (ibid. 13): « In hoc cognoscimus quia in ipso manemus, et ipse in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis. » Spiritus itaque sanctus, de quo dedit nobis, facit nos in Deo manere, et ipsum in nobis. Hoc autem facit dilectio. Ipse ergo Deus est dilectio. Deus ergo Spiritus sanctus, qui procedit ex Deo, significatur, ubi legitur (1 Joan. 4, 7 et 8): « Deus dilectio est . . . et dilectio ex Deo est. » Ecce his verbis aperte dicit Augustinus, Spiritum sanctum esse caritatem Patris et Filii; et intantum quoque sermonem produxit, ut videtur dixisse, Spiritum sanctum non solum esse dilectionem Patris et Filii, quae se invicem et nos diligunt; sed etiam dilectionem qua diligimus Deum. Sed utrum ipse sit caritas qua nos diligimus Deum, in sequenti explicabitur.

Restat ostendere quod proponitur, scilicet quomodo Spiritus sanctus sit amor quod Pater a Filio et Filius a Patre diligitur.

Nunc ergo quod incipimus, ostendere auctorem scilicet Spiritum sanctum dilectionem esse, sive amorem Patris et Filii, quo scilicet Pater diligit Filium, et Filius Patrem. De hoc Hieronymus (super 17 Psalm.) ait: « Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius, sed dilectio quam habet Pater in Filium, et Filius in Patrem. » Augustinus quoque (in 6 lib. de Trinit., cap. 4, in fin.) ait: « In omnibus aequalis est Patri Filius, et est unius ejusdemque substantiae. Quia propter etiam Spiritus sanctus in eadem unitate substantiae et aequalitate subsistit. »

Ille aperitur quid sit Spiritus sanctus.

Sive enim sit unitas amborum, sive sanctitas sive caritas; manifestum est quod non aliquis dicitur, quod uterque coniungitur, quo genitus a genitore dicitur, genitoremque suum diligit; sicutque non participatione, sed essentia sua, neque deo superioris alicuius, sed suo proprio serrantes unitatem spiritus in vinculo pacis. Ecce hic habes Spiritum sanctum esse quo Filius diligitur a Patre et Pater a Filio, et quo illi duo servant unitatem pacis. a Spiritus ergo sanctus (ut ait Augustinus in eodem lib., cap. 3), commune est aliquid Patris et Filii, quicquid illud est. At ipsa communio consubstantialis et coeterna est: quae si amicitia conveniatur dici potest, dicitur, sed aptius dicitur caritas; et haec quoque substantia, quia Deus substantia et Deus caritas est. Tria ergo sunt, et non amplius. Unus diligens eum qui de illo est, et unus diligens eum de quo est, et ipsa dilectio: quae si nihil est, quomodo Deus dilectio est? Si non est substantia, quomodo Deus substantia est?

Quod sicut Spiritus sanctus communis est Patri et Filio, ita commune non habet proprium.

Ille notandum est, quod sicut Spiritus sanctus in Trinitate

Divisio textus.

Postquam determinavit Magister de generatione Filii a Patre, hic determinat de processione Spiritus sancti ab utroque; et dividitur in partes duas: in prima determinat de processione ejus aeterna; in secunda de temporali, 14 dist.: *Praeterea diligenter annotandum est, quod gemina est processio Spiritus sancti. Prima in tres: in prima determinat processionis modum; in secunda processionis principium, 11 dist.: Praeterea dicendum est, Spiritum sanctum a Patre esse et Filio; tertio differentiam processionis ad generationem, 15 distinct.: Post haec considerandum est... cum Spiritus sanctus procedat de Patre, et sic de substantia Patris, cur non dicatur esse natus, sed potius procedere. Prima in duas: in prima ostendit processionis modum; in secunda ex modo procedendi concludit proprium procedentis nomen, ibi: Ille notandum est, quod sicut Spiritus sanctus in Trinitate specialiter dicitur caritas... ita et nomen tenet proprie quod Patri et Filio communiter quodammodo congruit. Prima in duas: in prima ostendit per auctoritatem canonis, quod Spiritus sanctus procedit ut amor; in secunda ostendit idem per auctoritates sanctorum, ibi: Nunc vero quod inceptimus, ostendere evemus. Circa primum tria facit: primo, secundum verba Augustini, appropriat amorem de Deo dietum 1 Joan. 4, 16: Deus caritas est, Spiritui sancto; secundo ponit appropriationis similitudinem, ibi: Pluribus enim exemplis doceri potest, multa rerum vocabula et universaliter poni, et proprie quibusdam rebus adhiberi; tertio inducit appropriationis auctoritatem, ibi: Sed Dei Verbum, idest unigenitus Dei Filius, aperte dictum est Dei sapientia.*

QUAESTIO I.

Ad intellectum hujus partis quinque quaeruntur: 1.º utrum Spiritus sanctus procedat ut amor; 2.º utrum sit amor quem Pater habet in Filium, et e contrario; 3.º utrum sit nexus vel unio Patris et Filii; 4.º utrum ex processione sua possit dici proprie Spiritus sanctus; 5.º de numero personarum.

tate specialiter dicitur caritas, quae est Patris et Filii unio, ita et nomen tenet proprie, quod Patri et Filio communiter quodammodo congruit. Unde Augustinus in 15 lib. de Trinitate, cap. 19: a Si caritas, inquit, quae Pater diligit Filium, et Pater diligit Filium, ineffabiliter communionem demonstrat amborum: quid convenientius quam ut ille dicitur proprie caritas, qui Spiritus est, communis amborum? Hoc enim sanis creditur et intelligitur, ut non solum Spiritus sanctus, caritas sit in illa Trinitate, sed non frustra, proprie caritas nuncupetur, propter illa quae dicta sunt: sicut non solum in illa Trinitate vel spiritus est, vel sanctus; quia et Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus; et tamen ipse non frustra dicitur Spiritus sanctus. Qui enim est communis ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambobus communiter. Alioquin, si in illa Trinitate solus Spiritus sanctus est caritas, profecto et Filius non solus Patris, sed etiam Spiritus sancti Filius invenitur. Ait enim Apostolus de Deo Patre (Coloss. 1, 55): Transiit nos in regnum Filii caritatis suae. Si ergo non est in illa Trinitate caritas nisi Spiritus sanctus, Filius est etiam Spiritus sancti. Sed quia haec absurdissimum est, restat ut non solus ibi sit caritas Spiritus sanctus; sed propter illa de quibus satis disserui, proprie sic vocatur.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum Spiritus sanctus procedat ut amor.

(1 p., qu. 37, art. 1.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus non procedat ut amor. Quia Spiritus sanctus procedit ut persona in se subsistens. Amor autem non significat aliquid per modum subsistentis; immo per modum inherens formae, vel passionis. Ergo etc.

2. Praeterea, nunquam natura communicatur nisi per actum naturae. Sed amor non significat actum naturae, sed magis voluntatis. Ergo cum per processionem Spiritus sancti communicetur tota divina natura personae procedenti, videtur quod Spiritus sanctus non procedat ut amor.

3. Praeterea, non est idem modus processionis creaturae et personae divinae. Sed creaturae procedunt a Deo per actum voluntatis, ejus opus est creatio, secundum Damascenum (lib. 1 Fid. orth., cap. 8). Ergo nulla persona divina procedit per modum amoris, qui est actus voluntatis.

4. Item, modus processionis personae est proprius personae procedenti, quia per processionem distinguitur una persona ab alia. Sed amor est commune tribus personis, ut dicitur in littera. Ergo nulla persona ut amor procedit.

5. Praeterea, non est idem appropriatum et proprium, quia appropriatum sumitur juxta rationem proprii: unde sapientia, quae appropriatur Filio, nulli personae propria est. Sed amor, ut dicitur in littera, est appropriatum Spiritui sancto. Ergo non est proprius modus suae processionis ut procedat ut amor.

Contra, imago creata, quae est in anima, praesentat Trinitatem in creatura. Sed in imagine creata procedit aliquid per modum notitiae, et aliquid per modum amoris. Cum igitur in Trinitate increata procedat Filius per modum notitiae, erit alia persona procedens per modum amoris.

Item, cognitio perfecta non est, nisi adiungatur voluntas. Sed sicut se habet intellectus ad voluntatem, ita et verbum ad amorem. Ergo verbum non erit perfectum sine amore. Sed verbum Dei

perfectum est. Ergo et associatur sibi amor perfectus; et hic est Spiritus sanctus.

Solutio. Respondeo dicendum, quod in processione creaturarum duo est considerare ex parte ipsius Creatoris: scilicet naturam ex cuius plenitudine et perfectione omnis creaturae perfectio et edificatio et exemplatur, ut supra dictum est, dist. 2, qu. unic., art. 2, et voluntatem, ex cuius liberalitate, non naturae necessitate, haec omnia creaturae conferuntur. Supposita autem, secundum fidem nostram, processione divinarum personarum in unitate essentiae, ad ejus probationem ratio sufficiens non invenitur, oportet processionem personarum, quae perfecta est, esse rationem et causam processionis creaturae. Unde sicut processionem creaturarum naturae divinae perfectionem imperfecte representantium reducimus in perfectam imaginem, divinam perfectionem plenissime continentem, scilicet Filium, tamquam in principium, et quasi naturalis processionis creaturarum a Deo, secundum scilicet imitationem naturae, exemplar et rationem; ita oportet quod, in quantum processio creaturae est ex liberalitate divinae voluntatis, reducat in unum principium, quod sit quasi ratio totius liberalis collationis. Haec autem est amor, sub cuius ratione omnia a voluntate conferuntur; et ideo oportet aliquam personam esse in divinis procedentem per modum amoris, et haec est Spiritus sanctus. Et inde est quod quidam Philosophi (1) totius naturae principium amorem (2) posuerunt.

Ad primum ergo dicendum, quod licet amor, in quantum amor, non dicat quid perfectum et subsistens; tamen in quantum est Dei amor, a quo omnis imperfectio removetur, habet quod sit perfectum quod et subsistens; et simile est de verbo.

Ad secundum dicendum, quod sicut per primum processum naturae communicatur tota natura divina, cum sit perfectus; ita et per primum processum voluntatis, qui est ratio omnis processionis voluntariae a Deo, communicatur tota voluntas; et quia in Deo idem est voluntas et natura, nec tota voluntas, quae infinita est, posset esse nisi in natura infinita; et non nisi boni infiniti, quasi objecti aequantis infinitam voluntatem (unde nec amor, qui est ratio voluntatis, potest esse nisi infinitus); ideo oportet etiam communicari naturam. Unde amor, quamvis non dicat communicationem naturae in quantum est amor, dicit tamen in quantum est amor Dei et primus processus divinae voluntatis.

Ad tertium dicendum, quod creatura procedit a voluntate sicut res operata per voluntatem; sed Spiritus sanctus sicut ratio enjushibet operis voluntatis, sicut etiam Filius producitur ut ars omnium eorum quae per intellectum divinum constituta sunt.

Ad quartum dicendum, quod amor in divinis tripliciter sumitur. Quandoque enim sumitur essentialiter, quandoque personaliter (3), quandoque notionaliter. Quando sumitur essentialiter, non dicit aliquam processionem vel relationem realem, sed tantum rationis, sicut etiam cum de Deo dicimus intelligens et intellectum: eadem enim persona po-

test esse intelligens et intellecta. Quando autem dicitur personaliter, tunc importatur processio et relatio realis, et significatur ipsa persona, sive res procedens, sicut amor est quoddam procedens. Quando autem dicitur notionaliter, significat ipsam rationem processionis personae: quia amor non tantum est procedens, sed etiam dicitur rationem sub qua alia procedunt. Secundum ergo quod est essentiale, est commune tribus, sed appropriatur Spiritui sancto; ut cum dicitur, *Deus caritas est*, 1 Joan. 4, 16; secundum autem quod est personale, est proprium Spiritus sancti; et dicitur, quod Spiritus sanctus procedit ut amor. Secundum autem quod est notionale, est quaedam relatio vel notio communis Patri et Filio, quae etiam dicitur communis spiratio; et hoc modo significatur amor in hoc verbo *diligunt*: cum dicitur, Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto.

Ad quintum dicendum, quod amor, secundum quod est proprium, non est appropriatum. Sapientia autem ita est appropriata quod nunquam potest esse proprium. Et ratio hujus est, quia sapientia non significatur per modum alicujus exeuntis ab aliquo, sed per modum quiescentis in subjecto; et ideo semper est essentialis, et nunquam personalis. Sed amor significatur per modum exitus; nihilominus tamen significat aliquid absolutum. Exitus autem ille potest intelligi ut realis, vel secundum rationem tantum. Ex parte ergo qua significat aliquid absolutum, est essentialis; et tunc relatio, vel exitus importatus, erit rationis tantum, sicut cum dicitur idem eidem idem. Quando autem ille exitus significatur non tantum ut rationis, sed ut realis, tunc amorem significat personalem.

ARTICULUS II.

Utrum Spiritus sanctus sit amor quem habet Pater in Filium.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus non sit amor quem Pater habet in Filium vel e contrario. Quidquid enim procedit in aliud tendens, non procedit ut per se subsistens. Sed Spiritus sanctus procedit ut persona subsistens per se. Ergo non procedit in Filium.

2. Item, quod procedit in aliquid, recipitur in illo, nisi sit ex defectu recipientis. Sed in Filio non est aliquis defectus. Si ergo Spiritus sanctus procedat a Patre ut in Filium, Filius recipit Spiritum sanctum. Sed quidquid Filius recipit a Patre, recipit per generationem. Ergo processio per quam Spiritus sanctus procedit a Patre in Filium, est generatio, vel etiam prius secundum rationem, sicut quod includitur in illa.

3. Praeterea, etsi Filius aliquid accipiat a Patre, tamen Pater nihil accipit a Filio. Ergo cum illud in quod est aliquid, se habeat in ratione recipientis, nullo modo poterit dici Spiritus sanctus amor quem habet Filius in Patrem.

Contra, omnis amor procedit ab amante in amatum. Sed Spiritus sanctus est amor, ut supra dictum est, art. antec. in resp. ad 4. Ergo videtur, cum Pater amet Filium et e contrario, quod Spiritus sanctus sit amor Patris in Filium et e contrario.

Praeterea, hoc videtur per auctoritatem Hieronymi in littera.

(1) Veneta edit. an. 1595, haec ad marginem notat. De Empedocle videtur intelligere hic S. Thomas, ut recitatur ejus opinio 8 Phys., text. 2. Nicetai autem notat de Parmenide ac Hesiodo id Philosophum referre 1 Phys., cap. 4.

(2) Id. amorem principium, involutio sensu.

(3) Ad deest quandoque personaliter.

Solutio. Respondeo dicendum, quod in processione Spiritus sancti est considerare duo: scilicet processionem ipsam, et modum procedendi. Et quia Spiritus sanctus procedit ut res distincta et per se existens, non habet ex processione sua, in quantum processio est, quod sit a Patre in Filium, vel e contrario; sed quod sit in se subsistens. Si autem consideretur modus processionis quia procedit ut amor, ut dicitur est, art. praec., ad 2, cum amatum secundum rationem intelligendi sit id in quod terminatur amor, et amans a quo exit amor: cum Pater amet Filium, potest dici amor Patris in Filium; et cum Filius amet Patrem, amor Filii in Patrem.

Et per hoc patet solutio ad primum. Quia Spiritus sanctus non habet ut sit amor unius personae in aliam ex hoc quod est persona procedens, sed ex hoc quod procedit ut amor.

Ad secundum dicendum, quod cum dicitur Filius amari a Patre, non praedicatur secundum rem quod Filius aliquid a Patre accipiat, sed quod terminetur in ipsum actus amoris; et ideo hoc quod dicitur esse Spiritus sanctus amor Patris in Filium, non pertinet ad generationem, sed ad Spiritus sancti processionem.

Et per hoc patet solutio ad tertium. Quia sicut cum dicitur, quod Pater habet amorem in seipsum, non significatur ibi aliqua terminatio vel acceptio secundum rem, sed tantum secundum modum significandi; ita etiam cum dicitur Spiritus sanctus amor Filii in Patrem, non ponitur quod Pater aliquid accipiat, nisi quod secundum modum significandi in ipsum terminatur amor Filii, sicut in amatum.

ARTICULUS III.

Utrum Spiritus sanctus sit unio Patris et Filii.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus non sit nexus vel unio Patris et Filii. Quod enim est discretum et distinctum ab aliis, non est univivum ipsorum. Sed Spiritus sanctus est distinctus a Patre et Filio. Ergo non est unio utriusque.

2. Praeterea, nexus vel unio habet quasi rationem medii inter ea quae ununtur vel connectuntur. Sed Spiritus sanctus non est media in Trinitate persona, sed tertia. Ergo non est unio vel nexus.

3. Praeterea, nexus dicitur quo aliqua nectuntur. Sed sive hoc intelligatur effective, sive formaliter, illud quo aliqua nectuntur habet aliquam rationem principii annexam. Ergo cum Spiritus nullo modo sit principium Patris et Filii, immo e contrario, non poterit dici nexus vel unio utriusque.

Contra, Dionysius (lib. de div. Nom., cap. 4): *Amorem sive dilectionem sive angelicum sive intellectualem sive animalelem sive naturalem dicamus, unitivam quandam et concretivam accipimus virtutem.* Sed Spiritus sanctus est amor Patris et Filii. Ergo est unio ipsorum.

Hoc etiam videtur ex auctoritate Apostoli, Eph. 4, 5: *Solliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis;* et ita amor habet rationem vinculi et nexus.

Solutio. Respondeo dicendum, quod amor semper ponit complacentiam amantis in amato. Quan-

do autem aliquis placet sibi in aliquo, trahit se in illud et coniungit se illi quantum potest, ita ut illud efficiatur suum; et inde est quod amor habet rationem univivendi amantem et amatum. Et quia Spiritus sanctus procedit ut amor, ex modo processio habet ut sit unio Patris et Filii. Possunt enim Pater et Filius considerari vel in quantum conveniunt in essentia, et sic univivunt (1) in essentia; vel in quantum distinguuntur in personis, et sic univivunt per consonantiam amoris: quia et si per impossibile poneretur quod non essent unum per essentiam, ad perfectam iucunditatem oporteret in eis intelligi unionem amoris.

Ad primum ergo dicendum, quod ex ipsa processione Spiritus sanctus habet quod procedat ut persona; sed ex modo processionis habet quod sit vinculum vel unio amantis et amati. Utrum autem Pater et Filius diligant se Spiritu sancto, infra quaeretur, dist. 52, quaest. 1, art. 1 et 2.

Ad secundum dicendum, quod in quantum procedit a duobus, habet quod sit tertia in Trinitate persona; sed ex modo procedendi, quod sit unio utriusque personae.

Ad tertium dicendum, quod Pater et Filius dicuntur uniri Spiritu sancto, non effective, sed quasi formaliter. Sed forma est duplex: Quaedam enim manens et quiescens in his quorum est forma; et sic per modum formae se habet ad personas divinae essentia, et sic univivunt formaliter amoris essentiali. Est etiam aliquid formaliter univivens, non quasi inhaerens, sed sicut procedens ab utroque univivunt; ac si diceremus, aliqua duo corpora uniri per aliquem aliquorum ab eis procedentem; et ita Pater et Filius univivunt Spiritu sancto. Unde non sequitur quod sit principium Patris et Filii, sed e converso. Hoc tamen magis discutietur, dist. 52, ut sup., quando quaeretur, utrum Pater et Filius diligant se Spiritu sancto.

ARTICULUS IV.

Utrum persona procedens per modum amoris, proprie dicatur Spiritus sanctus.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod persona quae procedit ut amor, non proprie dicatur Spiritus sanctus. Illud enim quod est commune tribus personis, non efficitur proprium, nisi aliquo proprio adjuncto. Sed Spiritus convenit tribus personis, Joan. 4, 24: *Spiritus est Deus.* Sanctus autem quod additur, est etiam commune, et non proprium. Ergo videtur quod Spiritus sanctus non sit proprium nomen alicuius personae.

2. Praeterea, personae distinguuntur per relationem originis. Sed huiusmodi relationes, secundum modum intelligendi, consequuntur processionem personarum. Ergo quaelibet persona debet denominari secundum processionem aliquam. Sed Spiritus sanctus nullam processionem vel processionis modum exprimit. Ergo non videtur esse nomen alicuius personae.

3. Si dicas, quod dicitur Spiritus sanctus, quia procedit ut amor, scilicet ad similitudinem eius quod dico: duo amantes conspirant sibi in amore per osculum oris, unde fit respiratio: Contra, secundum

(1) *Al.* invenitur.

hoc, nomen Spiritus sumeretur ex similitudine spiritus corporalis. Sed omne tale nomen dicitur de Deo metaphorice, et non proprie nec secundum prius. Cum igitur nomina personalia inveniantur in divinis proprie, et etiam per prius quam in creaturis, ut dicitur Ephes. 5, 13: *Et quo omnis paternitas in caelis et in terra nominatur;* videtur quod per istum modum nulla persona divina debeat nominari Spiritus sanctus.

4. Praeterea, sicut processio, quae est per modum amoris, est sancta; ita illa quae est per modum naturae. Ergo sicut non dicitur Filius sanctus, ita non debet dici Spiritus sanctus.

In contrarium est tota Scriptura, et totus usus Ecclesiae, quae tertiam in Trinitate personam sic nominat.

Solutio. Respondeo dicendum, quod spiritus est nomen positum ad significandum subtilitatem alicuius naturae; unde dicitur tam de corporalibus quam de incorporeis: aer enim spiritus dicitur propter subtilitatem; et exinde attractio aeris et expulsio dicitur inspiratio et respiratio; et exinde ventus etiam dicitur spiritus; et exinde etiam subtilissimi vapores, per quos diffunduntur virtutes animae in partes corporis, dicuntur spiritus; et similiter incorporea propter suam subtilitatem dicuntur spiritus; sicut dicimus Spiritum Deum, et Angelum, et animam (1). Et inde est etiam quod dicimus duos homines amantes se, et concordantes, esse unius spiritus vel conspiratos; sicut etiam dicimus eos esse unum cor et unam animam; sicut dicitur Eth. 9 (cap. 10): *Proprium amorem est, unam animam in duobus corporibus esse.* Subtilitas autem dicitur per remotionem a materialitate; unde ea quae habent multum de materia vocamus grossa, sicut terram; et ea quae minus, subtilia, sicut aerem et ignem. Unde cum removeri a materia magis sit in incorporeis, et maxime in Deo, spiritualitas secundum rationem significationis suae per prius invenitur in Deo, et magis in incorporeis quam in corporalibus; quamvis forte secundum impositionem nominis spiritualitas magis se teneat ad corporalia, eo quod nobis qui nomina imposuimus, eorum subtilitas magis est manifesta. Secundum hoc igitur dico, quod spiritus, in quantum nominat subtilitatem naturae, commune est tribus personis; sed duplici ratione nominatur Spiritus sanctus a spiritualitate. Una et praecipua est, ut credo, quia per ipsum et dona ipsius in participationem divinae spiritualitatis trahimur, in quantum a temporalibus removemur. Unde contemptores temporalium spirituales dicuntur; et hoc convenit sibi in quantum procedit ut amor, qui habet rationem primi doni in quo omnia dona donantur. Alia ratio est quia est amor Patris in Filium, qui se diligunt; et amantem et amatum dicimus in spiritu uniri.

Ad primum ergo dicendum, quod hoc quod dico, Spiritus sanctus, potest dupliciter considerari: vel quantum ad virtutem vocabulorum, et sic convenit toti Trinitati prout sumitur in virtute duarum dictionum; vel quantum ad impositionem Ecclesiae, per quam hoc impositum est ad significandum unam personam, quasi circumlocutio unius nominis, propter defectum vocabulorum, quia linguae nostrae deficient a narratione Dei; et sic proprie convenit

(1) *Al.* duos Spiritum et Angelum etc.

Spiritui sancto. Et rationem convenientiae assignat Augustinus in littera. Quia enim est communis Patris et Filii, deceat ut communi nomine nominetur.

Ad secundum dicendum, quod ex ratione suae processionis Spiritus sanctus procedit ut amor; et in quantum est amor, convenit sibi quod nominetur per spiritualitatem, ut dicitur est, in corp. art. et sic aliquo modo nomen Spiritus sancti quendam modum processionis exprimit, quia amoris.

Ad tertium dicendum, quod spiritus per prius dicitur de divinis quam de corporeis, sicut praedicatum est, loc. cit., et ideo objecto illa non tenet: nec credo ab illa similitudine Spiritum sanctum vocari.

Ad quartum dicendum, quod, sicut dicit Dionysius (12 cap. de div. Nom.), sanctitas est ab omni immunditia libera et perfecta et immaculata munditia; et ideo convenienter sanctitas spiritualitati adiungitur, quae etiam a materialitate separationem dicit, ut sic per spiritualitatem designetur separatim a materia, et per sanctitatem a materialibus defectibus.

Vel dicendum, quod natura semper eodem modo operatur; et ideo in opere naturae non est invenire reatum et non reatum, sicut in opere voluntatis. Et ideo convenienter sanctitas, quae rectitudinem voluntatis importat, adiungitur processionis amoris, et non generationi, quae est opus naturae.

ARTICULUS V.

Utrum tantum tres personae sint in divinis.
(1 p., qu. 50, art. 2; et 4 cont. Gen., cap. 26.)

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod non sint tantum tres personae in divinis. In divinis enim non plus distat voluntas et natura, quam intellectus. Sed alia persona est procedens per modum voluntatis vel amoris, ab illa quae procedit per modum naturae vel generationis. Ergo adhuc debet esse alia quae procedat per modum intellectus.

2. Praeterea, sicut Pater diligit Filium, ita etiam diligit Spiritum sanctum. Sed amor quo Pater diligit Filium, est una persona. Ergo et amor quo diligit Spiritum sanctum, est una persona, et ita sunt plures quam tres.

3. Item, sicut est perfecta bonitas et liberalitas in Patre et Filio, ita et in Spiritu sancto. Sed propter summam bonitatem et liberalitatem convenit Patri quod naturam suam communicet alii, quia bonum est communicativum sui. Ergo eadem ratione Spiritus sanctus communicabit naturam suam perfecta communicatione. Sed non perfecte communicat creaturae. Ergo communicabit alii divinae personae.

4. Item, in Deo non tantum est natura et voluntas, sed plura alia attributa, quorum unumquodque habet rationem principii. Sed voluntati et naturae respondet aliqua processio, in quantum habent rationem principii. Ergo etiam et aliis attributis respondebunt aliae processionis, secundum quas multiplicabuntur personae multo plures quam tres.

5. Sed contra, videtur quod sint tantum duae. Personae enim non distinguuntur nisi secundum relationes originis. Sed relatio originis est secundum quam aliquis est ab alio. Ergo videtur quod sit tantum una persona, quae sit ens ab alia, et reliqua a qua est alius. Ergo sunt tantum duae personae.

Solutio. Respondeo dicendum, quod non sunt nisi tres personae in divinis. Et ratio huius est, quia

in divinis propter essentialitatem simplicitatem non potest esse distinctio secundum aliquid absolutum, sed secundum relationem, et tantum secundum relationem originis, ut infra probabitur, dist. 26, quæst. 2, art. 2.

Item, relatio originis non potest constituere personam, si significet in communi; sed oportet quod significet aliquid proprium et determinatum. Habet enim se loco differentiae constitutivæ respectu personæ, quam oportet esse propriam.

Item, quia persona est nomen dignitatis, oportet quod illa relatio sit ad dignitatem pertinens. Sic ergo oportet tria considerare in constituentibus personam, scilicet quod sit relatio originis, quod sit propria, quod sit ad dignitatem pertinens. Relatio autem originis in communi importatur in his duobus, *Qui ab alio, et a quo alius*. Hoc etiam quod dico, *a quo alius*, est quidem ad dignitatem pertinens, sed commune est. Unde oportet, ad hoc quod constituat personam, quod determinetur per speciale modum originis. In divinis autem non potest esse nisi duplex modus originis, secundum quod omne agens dividitur in agens a natura et agens a voluntate: et istæ actiones inventæ in creaturis, ut supra dictum est, dist. 4, quæst. 1, art. 1, reducuntur, ut in causam et exemplar, in duas processiones in divinis, quarum una est per modum naturæ et vocatur generatio, et alia per modum voluntatis et vocatur spiratio, ut supra dictum est, loc. cit. Oportet igitur ita specificare, *a quo alius* per generationem, *a quo alius* per spirationem. Hæc autem duo non habent repugnantiam: quia idem potest esse principium plurium diversis modis. Unde ex hoc non constituentur duæ personæ, sed una tantum; quia nihil habet virtutem distinguendi, nisi quod habet aliquam rationem oppositionis. Sic igitur habemus unam personam, a qua est aliquis per generationem et spirationem, sicut Pater. Si autem accipiamus aliud, scilicet, *qui est ab alio*, quamvis importet relationem originis, tamen non sufficit ad constituendam personam: tum quia commune est, tum quia nihil dignitatis importat. Esse enim ab alio potest aliquid vel nobili vel ignobili modo. Unde oportet ad hoc quod constituatur persona, quod determinetur per speciale modum ad dignitatem pertinentem; et isti sunt tantum duo in divinis, et ideo oportebit ita dicere: *qui est ab alio* per generationem, et *qui est ab alio* per spirationem. Ista autem duo non possunt uno convenire, quia una res habet tantum unum modum quo oritur ex alio. Non enim idem in specie est a natura et ab arte, nec per putrefactionem et seminationem. Et ideo erit una persona quæ est ab alia per generationem, et hic est Filius; et alia quæ est ab alia per spirationem, et hic est Spiritus sanctus. Et cum istæ relationes non possint multiplicari secundum numerum, ita quod remaneat unitas in specie, eo quod non est ibi aliqua divisio materialis, oportet quod sint tantum tres personæ.

Ad primum igitur dicendum, quod processio intellectus et naturæ habent quandam similitudinem per quam distinguuntur a processione per modum voluntatis. Quod autem procedit per modum naturæ, procedit ut ab uno, si illud perfectum sit; et similiter quod procedit per modum intellectus; non enim plures homines habent unam conceptionem in numero. Et ita Filius, qui est tantum ab uno, scilicet

a Patre, attribuitur uterque modus; procedit enim per modum naturæ ut Filius, et per modum intellectus ut Verbum. Sed voluntas tendit in alium, et potest esse reciprocatum, ut ex duobus una voluntas procedat conformitatis, quæ est unio utriusque. Et ideo procedere per modum voluntatis convenit Spiritui sancto, qui procedit a duobus, unius eos, inquantum sunt distinctæ personæ. Inquantum enim sunt una essentia, ununtur per essentialitatem; et secundum hoc est inter eos amor essentialis.

Ad secundum dicendum, quod, sicut est in inferioribus, quod non alio actu potentia fertur in objectum et in actum suum, eodem enim actu intellectus intelligit se et intelligit se intelligere; ita etiam cum Spiritus sanctus procedat ut amor quo Pater amat Filium, non oportet quod sit alius amor quo amet illum amorem; et præcipue cum ille amor non differat ab isto nisi secundum numerum, et non secundum rationem. Et talis diversitas in divinis non potest esse, ut supra, dist. 9, quæst. 1, art. 1, probatum est.

Ad tertium dicendum, quod liberalitas et bonitas sunt essentialia; essentialia autem non sunt principia actuum notionalium, nisi secundum quod ipsa essentia est idem re quod proprietas vel notio, ut supra, dist. 2, quæst. unica, art. 5, dictum est. Unde bonitas vel liberalitas in Patre, non est principium generationis, nisi inquantum bonitas est sua paternitas; in Filio autem bonitas non est paternitas sed filiatio. Unde eadem bonitate et liberalitate Pater generat, et Filius generatur, et Pater spirat, et Spiritus sanctus spiratur. Unde secundum Augustinum (lib. 5 contra Maxim., cap. 18), cum dico, *de quo est*, est questio originis et non aequalitatis; sed cum quaeritur, qualis vel quantus. Et ideo per hoc quod Spiritus sanctus non producit aliam personam, non est minoris liberalitatis vel bonitatis.

Ad quartum dicendum, quod omnia attributa divina sunt principium productionis per modum efficientis exemplaris; sicut bonitatem omnia bona imitantur, et essentialia omnia entia, et sic de aliis. Unde omnis illa processio est per modum naturæ; et ideo non oportet esse plures modos processiones in divinis.

Ad ultimum patet solutio per ea quæ dicta sunt, in corp. art.

Expositio textus.

Spiritus sanctus amor est, sive caritas, sive dilectio Patris et Filii. Hæc tria se habent ex additione ad invicem. Amor enim dicit simplicem inclinationem affectus in amatum. Unde etiam quandoque passionem dicit, secundum quod est in parte sensitiva; et sic amor etiam in irrationalibus invenitur. Dilectio autem præsupponit electionem, sicut ipsum nomen ostendit; unde tantum rationalibus est. Sed caritas ponit quandam vehementiam dilectionis, inquantum dilectum sub inestimabili pretio habetur, secundum quod res multi pretii caræ dicuntur.

Sive enim sit unitas amorum, sive sanctitas, sive caritas, manifestum est quod non aliquis duorum est quod uterque conjungitur. Unitas dicitur, inquantum est nexus Patris et Filii, ut dictum est in hac dist., art. 5, sed sanctitas dicitur, inquantum procedit processione voluntatis, in qua consistit tota sanctitas.

DISTINCTIO XI.

Quod Spiritus sanctus procedat a Patre et a Filio.

Hic dicendum est, Spiritum sanctum a Patre esse et Filio, et procedere a Patre et Filio; quod multi hæretici negaverunt. Quod autem de utroque procedat, multis divinarum eloquiorum testimoniis comprobatur. Dicit enim Apostolus (Galat. 4, 6): « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra. » Ecce hic dicitur Spiritus Filii. Et alibi (Rom. 8, 9): « Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Ipse etiam Filius de Spiritu sancto dicit in Evangelio (Joan. 15, 26): « Quem ego mittam vobis a Patre. » Patris autem Spiritus dicitur est, ubi legitur (Rom. 8, 11): « Spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis, habitat in vobis. » Et ipse Christus dicit (Matth. 10, 20): « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur; et in alio loco (Joan. 14, 26): « Quem mittet Pater in nomine meo. » Et alibi (ibid. 15, 26): Ipse Filius de Spiritu sancto ait: « De Patre procedit. » Hæc, et aliis scripturis auctoritatibus ostenditur quod Spiritus sanctus a Patre et Filio procedat.

Quod Graeci non concedunt Spiritum sanctum procedere a Filio.

Graeci tamen dicunt, Spiritum sanctum procedere tantum a Patre et non a Filio. Quod ideo dicunt, quia Veritas in evangelio fidem integre continente, de processione Spiritus loquens, solum Patrem commemorat, dicens (Joan. 15, 26): « Spiritus qui a Patre procedit. » Et etiam ideo quia in principalibus Conciliis (1) quæ apud illos celebrata sunt, ita symbola eorum subjunctis anathematibus sancta sunt, ut nulli de Trinitatis fide aliud docere vel aliter prædicare quam ibi continetur, liceat. In quibus quidem symbolis, cum Spiritus sanctus commemoraretur procedere a Patre et non a Filio, quicumque inquit, a Filio eum procedere addunt, anathema incurrit unde et nos arguit anathematis roos. Adidit etiam ad assertionem suæ opinionis, et in testimonium nostræ damnationis, de symbolo fidei, quod secundum traditionem prædictorum Conciliorum, Leo tertius Romæ transcriptum in tabula argentea post altare beati Pauli posita, posteris reliquit, « pro amore (ut ipse ait) et cautela fidei orthodoxæ. » In quo quidem symbolo, in processione Spiritus, solum commemoratur Pater, his verbis: « Et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et glorificandum etc. » Illud est symbolum, quod in Missa cantatur, editum in Nicæno Concilio; in fine ejus subjunctum est: « Qui aliud docuerit, vel aliter prædicaverit, anathema sit. » Ideoque Graeci nos anathematizatos dicunt, quia dicimus, Spiritum sanctum a Filio procedere, quod ibi non continetur. Quod enim secundum nos ibi dicitur: « Qui a Patre Filioque procedit, » alterum a latinis est additum, scilicet, « Filioque. »

Responsio, ubi determinatur prædicta.

Nos autem illa verba sic determinamus: « Qui aliud docuerit, vel aliter prædicaverit, » id est contrarium docuerit, vel contrario modo prædicaverit, « anathema sit. » Aliud ergo pro opposito ponit, qualiter et Apostolus in Epistola ad Galatas (cap. 1, 9): « Si quis aliud evangelizaverit (id est contrarium) anathema sit. » Non dicit, si quis addiderit: nam si illud diceret, sibi ipsi, ad ait Augustinus, præjudicaret, qui cupiebat venire ad quosdam, quibus scribebat,

(1) Editio Veneta anni 1593, ad marginem, Nicæno, Ephesio, Chalcedonensi et Constantinopolitano.

Divisio textus.

Hic determinat de processione Spiritus sancti quantum ad suum principium; et dividitur in duas partes: in prima ostendit, Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio; in secunda inquiritur utrum aequaliter ab utroque procedat, 12 dist.: Item quaeritur, cum Spiritus sanctus a Patre procedat et a

sicut ad Thessalonicenses, ut supplet quæ Morum fidei deerant. Sed qui supplet, quod minus erat, addit; non quod inerat, tollit. Qui autem prætergreditur fidei regulam, non incedit in viam, sed recedit a via. Ad illud autem quod de Evangelio (Joan. 15, 26) opponunt, respondemus ita quia cum dicit in eo Veritas Spiritum sanctum a Patre procedere, non addit, solo, et ideo etiam a se procedere non negat; sed ideo Patrem tantum nominat, quia ad eum solet referre etiam quod ipseus est, quia ab illo habet.

Quod Graeci in sensu conveniant nobiscum, et verbis differant.

Sciendum est tamen, quod Graeci confitentur Spiritum sanctum esse Filii, sicut et Patris: quia et Apostolus ait (Galat. 4, 6): « Spiritum Filii; » et Veritas in Evangelio (Joan. 16, 26): Spiritum veritatis. Sed cum non sit aliud, Spiritum sanctum esse Patris vel Filii, quam esse a Patre et Filio; etiam in hoc in eandem nobiscum fidei sententiam convenire videntur, licet in verbis dissentiant.

Anathematibus Graecorum anathematizatum, Spiritum sanctum etiam procedere a Filio.

Unde etiam quidam eorum catholici doctores, intelligentes unam eandemque fore sententiam prædictorum verborum, quibus dicitur Spiritus sanctus procedere a Filio, et esse Filii, professi sunt, Spiritum sanctum etiam procedere a Filio. Unde Athanasius in symbolo fidei: « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus nec creatus nec genitus, sed procedens. » Eius Spiritum sanctum aperte dixit procedere a Patre et Filio. Didymus etiam eorum maximus doctor in libro de Spiritu sancto (3 super illud Joan. 16): « Non loquitur a semetipso » inter oper. Hieron.: Spiritum sanctum a Filio procedere dicit: « Salvator, inquit, qui est Veritas, ait (1) (Joan. 16, 15): Non enim loquitur a semetipso, hoc est sine me » et sine meo et Patris arbitrio: quia inseparabilis est a me » et a Patris voluntate; quia ex se non est, sed ex Patre, et ex me est: hoc enim ipsum, quod subsistit et loquitur, a Patre et a me illi est. » Item: « Spiritus sanctus, qui est spiritus veritatis, spiritusque sapientiae, non potest audire a Filio loquente quæ nescit, cum hoc ipsum sit » quod profertur a Filio, id est procedens Deus de Deo, spiritus veritatis procedens a veritate, consolator manans ex consolatione. » Item Cyrillus Episcopus in epistola Nestorio directa (2) ait: « Spiritus intelligitur per se, secundum quod Spiritus est, et non Filius; sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur: et profertur ab eo, sicut ex Deo Patre. » Joannes quoque Chrysostomus in homilia quadam de expositione Symboli (hom. 1, in fin.) sic ait: « Ipse est Spiritus procedens de Patre et Filio qui dicitur dona propria, prout vult. » Item in alia homilia (2 in Symb., ante med.): « Credendum est, Spiritum sanctum Patris esse et Filii. Istum Spiritum sanctum dicimus Patris et Filio coæqualem, et procedentem de Patre et Filio. Hoc » credite, ne colloquia mala corrumpant bonos mores (1 Cor. 15, 15). » Et hæc doctores Graecorum aperte habentur testimonia, quibus Spiritus sanctus a Patre et Filio procedere ostenditur. Omnis ergo lingua confitetur, Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio.

(1) Al. *testis* ait.

(2) Ea nimirum quam ad illum in Alexandrina Synodo scripsit, ac de excommunicatione inscripsit, et habetur tum inter Epistolas ejusdem, tum Tom. 1. Concilii in Concilio Ephesino (ex edit. P. Nicolai).

Filio, utrum prius vel magis processerit a Patre quam a Filio. Prima in duas: in prima probat veritatem; in secunda excludit errorem, ibi: *Graeci tamen dicunt, Spiritum sanctum procedere tantum a Patre et non a Filio.* Quæ dividitur in duas: in prima ostendit Graecorum controuersiam; in secunda reducit ad concordiam intellectus, ibi: *Sciendum tamen est, quod Graeci confitentur Spiritum*

sanctum esse Filii, sicut et Patris. Prima in duas: in prima ponit objectionem Graecorum; in secunda solutionem, ibi: *Nos autem illa verba ita determinamus.*

Sciendum tamen, quod Graeci constantur Spiritum sanctum esse Filii, sicut et Patris. Hic ostendit Graecorum concordiam ad Latinos quantum ad sensum, quamvis in verbis sit differentia; et circa hoc duo facit: primo ostendit quod Graeci concedunt, Spiritum sanctum esse a Filio in suo aequivalenti, quia scilicet concedunt eum esse Filii; secundo ostendit per multas auctoritates doctorum Graecorum, quod etiam concedunt Spiritum sanctum expresse esse a Filio, ibi: *Unde et quidam eorum catholici doctores... professi sunt Spiritum sanctum etiam procedere a Filio.*

QUAESTIO I.

Ad intelligentiam hujus partis quatuor quaeruntur: 1.º utrum Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio; 2.º dato quod sic, utrum procedat ab eis inquantum sunt unum, vel inquantum sunt plures.

Et si inquantum unum; 3.º quaeritur utrum inquantum sunt unum in essentia, vel inquantum sunt unum in aliqua notione; 4.º utrum possint dici Pater et Filius unus spirator.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio.
— (1 p., qu. 5, art. 2; et quol. 4, art. 7; et de Pot., qu. 10, art. 4; et opus. 2, cap. 4.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus non procedat a Filio, sed tantum a Patre. Dionysius (de div. Nomin. cap. 2): *Quod Pater quidem est fontana Deitas, Filius et Spiritus sanctus deigenae Deitatis, si ita oportet dicere, pullulationes sunt, et sicut flores divinae naturae, et sicut divina lumina, a sanctis eloquiis accepimus* (1). Sed pullulatio non est a pullulatione, nec flos a flore. Ergo nec Spiritus sanctus a Filio.

2. Praeterea, in legenda B. Andreae dicitur: *Pax vobis et universis qui credunt in unum Deum Patrem, et in unum Filium ejus Dominum nostrum Jesum, et in unum Spiritum sanctum procedentem ex Patre, et in Filio permanentem.* Quod autem permanet in aliquo procedens ab alio, non procedit ab eo in quo permanet; alias non diceretur manere in eo. Ergo Spiritus sanctus non procedit a Filio.

3. Item, Damascenus (1 Fid. orth., cap. 11): *Spiritum sanctum ex Patre dicimus, et Spiritum Patris nominamus; ex Filio autem Spiritum non dicimus, Spiritum vero Filii nominamus.* Ergo etc.

4. Item, Ille videtur per quasdam similitudines. Spiritus enim corporalis, quo verbum vocale profertur, non procedit a verbo, immo utrumque a loquente. Ergo nec Spiritus sanctus procedit a Filio, qui est Verbum; sed utrumque a Patre.

(1) *Al.* Dicitur quidem, est fontana Deitatis etc. *Nicolai autem:* Quod Pater sit fontana Deitas, Jesus autem (sive Filius Dei) et Spiritus sanctus divino secundae Deitatis divinitus edita sunt germina, vel pullulationes divinae (si fas est ita loqui) et velut flores, ac supersubstantialia lumina, quae essentiam superant, a sanctis eloquiis accepimus.

5. Item, ex sole procedit splendor et calor, ita quod neutrum ex altero. Sed Filius est splendor Patris, Hebr. 1, Spiritus sanctus autem est sicut calor, cum sit amor. Ergo etc.

6. Item, videmus quod illud quod procedit corporaliter, procedit ex uno loco in alium, et non ex illis duobus. Ergo et Spiritus sanctus procedit ex Patre in Filium, et non ex Patre et Filio.

7. Item, hoc videtur ratione. Nullum enim simplex potest esse a duobus; alias enim effectus esset simplicior causa, quod est impossibile. Sed Spiritus sanctus est simplex. Ergo non est a duobus.

8. Praeterea, Spiritus sanctus non minus convenit cum Patre quam Filio, nec minoris est dignitatis. Si igitur Filius communicat cum Patre in spiratione Spiritus sancti, videtur quod Spiritus sanctus communicet cum Patre in generatione Filii, et hoc est falsum. Ergo et primum.

9. Praeterea, aut Pater perfecte spirat Spiritum sanctum, aut non. Si non, ergo est aliqua imperfectio in Patre, quod est impossibile. Si perfecte, ergo superfluum est alius spirans. In divinis autem nihil est superfluum. Ergo Filius non spirat Spiritum sanctum.

In contrarium sunt multae auctoritates in litera positae.

Idem ostenditur per similitudinem. Quia in anima est imago Trinitatis. Sed amor in anima, qui repraesentat Spiritum sanctum, procedit a notitia, quae repraesentat Filium. Ergo in divinis Spiritus sanctus procedit a Filio.

Item, omnis amor procedit ab amante. Sed Spiritus sanctus amor est Patris et Filii, secundum auctoritatem Damasceni inductam. Ergo procedit ab utroque ut amor ipsorum.

Solutio. Respondeo dicendum simpliciter, quod Spiritus sanctus procedit a Filio. Hoc enim remoto, inevitabiliter renoveretur distinctio Filii et Spiritus sancti. Cum enim divinae personae secundum nihil absolutum distinguantur, oportet quod omnis ipsarum distinctio sit secundum relationes originis. Unde si Spiritus sanctus et Filius non distinguerentur per hoc quod unus est ab alio, oporteret quod uterque esset una persona. Nec hoc remoto posset dici quod distinguerentur personaliter Filius et Spiritus sanctus per diversum modum procedendi a Patre, ut quod Filius procederet per modum naturae, et Spiritus sanctus per modum voluntatis. Ille enim modus diversus aut diceret diversitatem per oppositionem relationis, et sic rediret idem quod prius; aut diceret diversitatem in absolutis; et tunc vel realem diversitatem, et sic esset compositio in Deo; vel diversitatem rationum, et sic non posset esse inter Filium et Spiritum sanctum nisi diversitas rationis; et hoc non sufficit ad distinctionem personarum, ut supra dictum est, dist. 2, quaest. unic., art. 3. Et ideo cum Filius non sit a Spiritu sancto, relinquatur quod Spiritus sanctus sit a Filio.

Ad primum ergo dicendum, quod locutiones illae sint symbolicae; et ideo ex eis non procedit argumentum, sicut idem Dionysius dicit in epistola ad Titum; quae symbolica Theologia non est argumentativa. Est autem similitudo (1) quantum ad aliquid, scilicet quod flores sunt ab uno; non tamen quantum ad omnia.

(1) *Al.* et non similitudo.

Ad secundum dicendum, quod Spiritus sanctus dicitur manere in Filio, non quod sit distinctus ab eo, sed quia virtus spirativa est in Patre, et a Patre est in Filio, sicut et omnia quae Filius habet, et ibi manet, et non procedit ulterius, quia Spiritus sanctus non habet virtutem spirandi, ut scilicet spiret, sed ut spiraret, ut supra dictum est, dist. 7, quaest. 2, art. 2, de potentia generativa Filii.

Vel dicendum, quod intelligitur de Filio secundum naturam assumptam, in quo nihil fuit contrarium gratiae Spiritus sancti; et ideo in ipso dicitur quiescere, sicut etiam dicitur habitare in sanctis.

Ad tertium dicendum, quod Damasceno in hac parte non creditur, quia dicitur fuisse tempore illo quod incepto controversia super hac questione inter graecos et Latinos. Tamen non negat quin sit ex Filio; sed dicit se non concedere quod sit a Filio, quia adhuc apud eos in dubio vertebatur.

Ad quartum dicendum, quod verbum est duplex, scilicet vocale, et verbum mentis; et duplici verbo respondet duplex spiritus. Verbo enim vocali (1) respondet spiritus corporalis, verbo mentali spiritus amoris intimi. Unde dico, quod Verbum, secundum generationem aeternam est simile verbo mentali; et ideo a Verbo procedit Spiritus sanctus, sicut a verbo mentali amor. Sed Filius, secundum quod carnem assumpsit, habet similitudinem verbi vocalis; et sicut formatio vocis fit per aerem respiratum, ita incarnatio Verbi facta est operatione Spiritus sancti.

Ad quintum dicendum, quod in illa similitudine supponitur falsum. Calor enim procedit ex splendore, secundum Philosophos; unde dicit Avicenna (6 de Naturalibus, part. 5, cap. 1), quod sol non facit calorem in inferioribus nisi mediante splendore.

Ad sextum dicendum, quod processio dicitur proprie in divinis, sicut et generatio. Unde non sumitur a similitudine processionis localis, quia hoc esset metaphorice dictum; sed dicitur exitum a principio. Non autem omne quod est a principio, procedit in aliud; sed aliquid procedit ut in se subsistens; et ita procedit Spiritus sanctus a Patre et Filio.

Ad septimum dicendum, quod simplex non potest procedere a pluribus quae sunt diversa per essentiam, quorum sunt diversae operationes. Sed Pater et Filius virtute unius naturae spirant Spiritum sanctum unica spiratione. Et ideo qui spiratur est simplex.

Ad octavum dicendum, quod non potest Spiritus sanctus communicare Patri in generatione Filii duplici ratione. Primo, quia Filius procedit per modum naturae, quia per actum generationis; et actus naturae est unius tantum; sed Spiritus sanctus procedit ut amor per modum voluntatis. Sed plures uniantur in voluntate ad aliquem actum; et ideo Spiritus sanctus potest esse a Patre et Filio. Alia ratio est, quia repugnaret proprietati Spiritus sancti, quae scilicet procedit a Patre et Filio ut amor; non enim potest esse quod duo sint principium sibi invicem. Unde sicut Pater Filio non communicat paternitatem, ut seipsum generet, ita nec Spiritus sancto, ut Filium generet. Sicut

(1) *Al.* volubili.
S. Th. Opera omnia. V. 6.

autem est inconveniens quod aliquid generetur ex seipso, ita etiam vel plus, quod aliquid generetur ab eo cuius est principium.

Ad ultimum dicendum, quod Pater perfecte spirat Spiritum sanctum. Sed quia omnis perfectio Patris communicatur Filio, quae non repugnat suae proprietati, cum nihil distinguit inter eos nisi originis relatio, oportet quod sicut communicat sibi perfectionem Divinitatis, ita etiam perfectionem spirandi. Unde non est propter imperfectionem Patris quod Filius spiret, sed propter perfectionem Filii, qui habet totam perfectionem Patris. Eodem enim modo posset argui quod Filius non esset Deus, vel quod non crearet.

ARTICULUS II.

Utrum Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio inquantum sunt unum. — (1 p., qu. 56, art. 4; et infr., dist. 29, art. 4.)

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio, non inquantum sunt unum. Spiritus sanctus enim procedit ab eis ut nexus vel unio quaedam. Sed nexus est distinctivus. Ergo procedit ab eis, ut distincti sunt.

2. Item, Pater et Filius diligunt se et inquantum sunt unum in essentia, et inquantum sunt distinctae personae; si enim per essentiam distinguerentur, adhuc diligerent se. Diligunt autem se, inquantum sunt unum in essentia, amore essentiali. Ergo inquantum sunt distincti in personis, amore ab eis procedente. Sed hic amor est Spiritus sanctus. Ergo Spiritus sanctus procedit ab eis, inquantum sunt distinctae personae.

3. Item, actus sunt suppositorum. Si ergo spirare est actus Patris et Filii, oportet quod sit actus eorum, inquantum sunt supposita distincta. Sed Spiritus sanctus procedit ab eis per actum spirationis. Ergo procedit ab eis inquantum sunt personae distinctae.

Contra, Pater et Filius distinguuntur paternitate et filiatione. Ergo si Spiritus sanctus procedit ab eis inquantum sunt personae distinctae, procedat a Patre inquantum habet paternitatem et a Filio inquantum habet filiationem. Ergo paternitate Pater refertur ad Spiritum sanctum. Sed Pater paternitate refertur ad Filium. Ergo eadem relatione, scilicet paternitate, refertur ad Filium et Spiritum sanctum, et eadem erit processio utriusque, quod stare non potest.

Item, ut dictum est, dist. 8, quaest. 3, art. 2, nullum simplex procedit a pluribus, nisi in essentia uniantur et operatione. Sed Spiritus sanctus est simplex. Ergo procedit a Patre et Filio inquantum sunt unum.

Solutio. Respondeo dicendum, quod omnis actus refertur ad duo originaliter, scilicet ad agentem, et ad principium actionis. Agens autem est ipsum suppositum, ut homo vel ignis; et principium actionis est aliqua forma in ipso, substantialis vel accidentalis. Dico ergo, quod *inquantum* potest dicere conditionem agentis, vel principium actionis. Si dicat conditionem agentis vel operantis, sic procedit Spiritus sanctus a Patre et Filio inquantum sunt plures, et inquantum sunt distinctae personae, quia ab eis pluribus et distinctis procedit.

Si autem dicat conditionem principii actionis, sic dico, quod procedit ab eis inquantum sunt unum. Cum enim operatio non sit nisi ab uno principio oportet aliquid esse unum in Patre et Filio, quod est principium hujus actus qui est spirare, qui est unus et simplex, quo una et simplex persona Spiritus sancti procedit.

Et per hoc patet solutio ad totum. Quid autem sit illud unum commune in Patre et Filio, patebit in sequenti articulo.

ARTICULUS III.

Utrum Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio inquantum sunt unum in natura.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod Spiritus sanctus procedat a Patre et Filio, inquantum sunt unum in natura. Natura enim non communicatur nisi per actum naturae. Sed Spiritus sanctus procedendo accipit totam naturam divinam sicut Filius nascendo. Ergo principium actus, quo communicatur sibi natura divina, est natura. Ergo etc. Et hoc idem videtur per Anselmum (in tract. de process. Spiritus sancti, cap. 6) qui dicit, quod ridiculum est dicere, quod propter relationem tota essentia Patris et Filii sit in Spiritu sancto, et non potius propter essentiam.

2. Praeterea, Spiritus sanctus procedit ut amor. Amor autem dicit processum voluntatis. Ergo Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, inquantum sunt unum in voluntate. Sed voluntas, cum sit de absolutis, tenet se ex parte naturae. Ergo etc.

3. Praeterea, cum proprietates recipiat numerum a supposito, impossibile est duorum suppositorum esse eandem numero proprietatem vel notionem. Sed Pater et Filius sunt supposita distincta. Ergo non possunt convenire in aliqua una notione: et ita Spiritus sanctus non procedat a Patre et Filio inquantum sunt unum in notione aliqua. Restat ergo quod inquantum sunt unum in essentia.

Sed contra, in virtute divinae essentiae communicat non tantum Filius, sed etiam Spiritus sanctus. Si igitur Pater et Filius spirant Spiritum sanctum inquantum sunt unum in natura, oportet quod etiam Spiritus sanctus simul cum eis spiret seipsum, quod est impossibile. Ergo et primum.

Si dicas, quod repugnat proprietates Spiritus sancti: contra, proprietates non distinguunt nec determinant essentiam, sed tantum personam. Ergo quidquid convenit essentiae in persona Patris et Filii, convenit etiam in persona Spiritus sancti.

Solutio. Respondeo dicendum, quod Pater et Filius spirant Spiritum sanctum, inquantum sunt unum in potentia spirativa. Potentia autem spirativa, sicut et supra dictum est, dist. 7, quaest. 1, art. 2, dicit aliquid quasi medium inter essentiam et proprietatem, eo quod dicit essentiam sub ratione proprietatis: sic enim actus notionalis ab essentia egreditur, non sicut ab agente, sed sicut ab eo quo agitur. Generatio enim non egreditur ab essentia inquantum est essentia, sed inquantum est paternitas. Et si ista duo, scilicet essentia et paternitas, differrent in divinis, egrederetur ab utroque generatio; sed a paternitate immediate, et ab essentia sicut a primo principio. Similiter dico, quod spiratio egreditur ab essentia, non sicut a spirante, sed sicut a principio spirati-

onis, inquantum habet rationem alicujus notionis quae est communis Patri et Filio, quae dicitur communis spiratio: et ita spirativa potentia dicit essentiam sub ratione talis proprietatis. Et ideo dico, quod procedit Spiritus sanctus a Patre et Filio, inquantum sunt unum in essentia, et in aliqua notione, scilicet in communi spiratione. Et per hoc solvenda sunt argumenta ad utramque partem.

Ad primum ergo dicendum, quod natura communicatur per actum naturae, communiter loquendo; sed determinata communicatio debet esse per actum naturae sub aliqua propria ratione acceptae; et ideo communicatio quae est per spirationem, est actus divinae naturae, inquantum habet rationem spirationis. Et hoc intendit Anselmus, quod impossibile est dicere, quod processionis, quae terminatur in naturam, non sit aliquo modo natura principium, cum sit ibi quasi communicatio univoce. Deus enim procedit a Deo, sicut ignis ab igne.

Et per hoc patet solutio etiam ad secundum: quia eadem est ratio de voluntate et essentia.

Ad tertium dicendum, quod diversorum suppositorum secundum essentiam distinctorum non potest esse notio una; sed si eorum sit essentia una, erit et operatio una. Et quia relatio secundum intellectum innascitur ex aliqua operatione, per consequens erit et relatio una: et ita Pater et Filius possunt convenire in una proprietate relativa.

Ad quartum dicendum, quod ab essentia, inquantum sit essentia, non est actus spirandi, sed inquantum habet rationem talis proprietatis, scilicet communis spirationis. Et quia rationem hanc non habet essentia in Spiritu sancto, ideo non sequitur quod Spiritus sanctus per essentiam suam spiret.

Ad quintum dicendum, quod si proprietates in persona esset aliud ab essentia, de necessitate determinaret ipsam per se vel per accedens; sed quia est idem quod essentia secundum rem, ideo non advenit sibi ut restringens vel determinans eam; tamen secundum unam proprietatem est principium unius (1) actus, cujus non est principium secundum rationem alterius proprietatis: sicut patet etiam quod est principium hujus actus, velle, secundum rationem voluntatis, et hujus actus, scire, secundum rationem scientiae; et tamen essentia per hoc non determinatur realiter, neque distinguitur. Et ideo, cum secundum rationem communis spirationis essentia in Patre et Filio sit principium actus notionalis quo Spiritum sanctum spirant; non oportet quod in Spiritu sancto eadem essentia sit principium ejusdem actus, cum essentia divina in Spiritu sancto non sit communis spiratio, sicut in Patre et Filio.

ARTICULUS IV.

Utrum Pater et Filius sint unus spirator.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur, quod Pater et Filius sint unus spirator. Per hoc enim non importatur nisi unitas in actu spirandi. Sed uno actu spirant Pater et Filius. Ergo sunt unus spirator, sicut unus Deus propter unitatem Deitatis.

2. Praeterea, sicut Pater et Filius conveniunt

(1) *Al. deest unius.*

in actu creandi, ita etiam in actu spirandi. Sed propter illam convenientiam Pater et Filius dicuntur unus creator. Ergo eadem ratione debent dici unus spirator.

3. Praeterea, principium dicit relationem consequentem ad actum, quo est principium. Sed Pater et Filius dicuntur unum principium Spiritus sancti, ut infra habebitur, dist. 29, qu. unic., art. 4. Ergo etiam dici debent unus spirator.

Contra, quicumque spirant, sunt spirantes. Sed Pater et Filius spirant Spiritum sanctum. Ergo sunt spirantes; ergo etiam sunt spiratores Spiritus sancti.

Solutio. Respondeo dicendum, quod actus recipit numerum a suppositis; unde etiam verbum significans substantiam per modum actus, dicitur de pluribus personis pluraliter, quamvis sit essentia una, sicut Joan. 10, 50: *Ego et Pater unum sumus*. Actus autem significatur etiam in verbo et in participio et in nomine verbali; sed tamen participium plus accedit ad substantiam quam verbum, et adhuc nomen verbale magis quam participium. Et ideo non praesumimus dicere, quod Pater et Filius spiret Spiritum sanctum; vel quod sint spirans, vel quod sint spiratores; sed quod spirent, et sint spirantes et sint spiratores; et quamvis sit actus unus quo spirant, tamen secundum quod unumquodque eorum magis accedit ad significandum actum, minus proprie potest in singulari praedicari.

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis actus sit unus, tamen quando significatur ut actus egrediens a pluribus suppositis, oportet quod significetur pluraliter. Actus enim trahit numerum a suppositis.

Ad secundum dicendum, quod creatio est actus trium personarum, non secundum quod distinctae sunt, sed secundum quod ununtur in essentia: quia etiam per intellectum remota distinctione personarum, adhuc remanet creatio. Et ideo dicimus quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt unus creator, quamvis non dicamus quod sint unus creans; quia nomen verbale plus recedit ab actu quam participium. Sed spiratio est actus conveniens pluribus suppositis quodammodo, secundum quod di-

stinguuntur, ut supra dictum est, in corp. art. Et ideo etiam in nomine verbali oportet quod actus pluraliter significetur.

Ad tertium dicendum, quod principium non nominat aliquem actum, sed tantum relationem; et quia Pater et Filius referuntur una relatione ad Spiritum sanctum, ideo dicuntur unum principium Spiritus sancti, sed non unus spirator.

Expositio textus.

Misit Deus spiritum Filii sui in corda nostra. Haec probatio non videtur sufficiens: quia Graeci confitentur Spiritum sanctum esse Filium, sed non a Filio.

— Sed dicendum, quod cum oporteat genitivum in aliqua habitudine construi, non potest alia inveniri nisi habitudo originis, quia sola talis relatio personas distinguit; et ideo oportet concedere, quod Spiritus sanctus a Filio oriatur.

Quem ego mittam vobis a Patre. Videtur etiam haec probatio insufficiens: quia hic loquitur de temporali processione Spiritus sancti, quam Graeci a Filio esse concedunt, non autem aeternam. — Sed dicendum, quod cum temporalis processio includat aeternam, ut infra dicitur, dist. 13, qu. 4, art. 3, oportet quod a quo procedit temporaliter, etiam ab aeterno procedat.

Qui aliud docuerit, vel aliter praedixerit, idest contrarium. Haec Magister bene exponit, aliud pro contrario sumens: quod enim non est contrarium sacrae Scripturae, veritas ejus est, secundum Anselmum, nec potest esse quod omnia credenda explicite in illo symbolo continerentur in quo de deo deo ad inferos nulla mentio sit. Processio autem Spiritus sancti continetur ibi implicite, inquantum ibi continetur distinctio personarum, quae aliter esse non posset, ut dictum est.

Sed quaerunt graeci quomodo fuerunt latini ausi hoc addere. Ad quod dicendum, quod necessitas fuit, sicut eorum error ostendit, et auctoritas Romanae Ecclesiae synodum congregandi, in qua exprimeretur aliquid quod implicite in articulis fidei continebatur.

DISTINCTIO XII.

Utrum Spiritus sanctus prius vel plenius procedat a Patre quam a Filio.

Item quaeritur, cum Spiritus sanctus a Patre procedat et Filio, utrum Spiritus sanctus prius vel magis processerit a Patre quam a Filio: quod nititur haereticus ostendere, ita dicens: Si processit Spiritus sanctus a Patre, processit utique aut nato jam Filio, aut non nato Filio. Si vero jam nato Filio processit, ante natus est Filius quam processerit Spiritus sanctus. Praecessit igitur nativitas Filii processionem Spiritus sancti. Si autem processit a Patre, non nato Filio, ante processit quam Filius genitus fuerit.

Responsio Augustini ad id quod primo quaerebatur, scilicet an prius a Patre quam a Filio processerit.

Hic et hujusmodi questionibus, magis laboriosis quam fructuosis, respondet Augustinus (in 13 lib. de Trinit., cap. 26) dicens: « In illa summa Trinitate, quae Deus est, intervallum temporum nulla sunt, per quae possent ostendi, aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, et postea de ambobus processerit Spiritus sanctus. Numquid ergo possumus quaerere, utrum jam processerit Spiritus

sanctus de Patre, quando natus est Filius, an nondum processerit, et illo nato de utroque processit? Non possunt prorsus ista ibi quaeri ubi ex tempore nihil inchoatur, ut consequenti perficiatur in tempore. Ideo qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de utroque. » Ecce his verbis absoluta est questio illa qua quaerebatur, utrum prius processerit Spiritus sanctus a Patre quam a Filio.

Hic agitur de eo quod secundo quaerebatur, scilicet an magis vel plenius processerit a Patre quam a Filio.

Nunc tractandum est quod secundo quaerebatur, scilicet an plenius, vel magis procedat Spiritus sanctus a Patre quam a Filio. Ad quod dicimus, quia sicut non ante procedit a Patre quam a Filio, ita non magis vel plenius procedit a Patre quam a Filio. Augustinus tamen (in 15 lib. de Trinit., cap. 17) dicit, quod Spiritus sanctus principaliter procedit de Patre: a Non frustra (inquit) in hac Trinitate non dicitur Verbum Dei nisi Filius, nec donum Dei nisi Spiritus sanctus, nec de quo genitum est Verbum et de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, nisi Deus Pater. » Ecce audisti, quia Spiritus sanctus principaliter procedit a Patre; sed ne te hoc